

Teret dokazivanja u rimskoj rei vindicatio

Lu, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:300890>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-29**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Pravni fakultet u Zagrebu
Katedra za rimsko pravo

Ana Lu

TERET DOKAZIVANJA U RIMSKOJ *REI VINDICATIO*

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Ivan Milotić

Zagreb, 2023.

Izjava o izvornosti

Ja, Ana Lu pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Ana Lu (v.r.)

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. <i>REI VINDICATIO</i>	3
2.1. Pojam.....	3
2.2. Predmet dokazivanja	4
2.3. Legisakcijski postupak	6
2.3.1. Tužitelj	7
2.3.2. Tuženik	8
2.4. Formularni postupak.....	9
2.4.1. Tužitelj	10
2.4.2. Tuženik	11
2.5. <i>Cognitio extra ordinem</i>	11
2.5.1. Tužitelj	12
2.5.2. Tuženik	12
2.6. Dokazi	14
2.7. Ocjena dokaza	16
3. PRAVA VLASNIČKA TUŽBA	18
3.1. Pojam.....	18
3.2. Aktivna legitimacija	18
3.3. Pasivna legitimacija.....	19
3.4. Predmet dokazivanja	20
3.5. Teret dokazivanja.....	22
3.6. Dokazi	23
3.7. Ocjena dokaza	24
4. ZAKLJUČAK.....	26
LITERATURA.....	30

1. UVOD

Rimsko je pravo prije svega bilo praktično. Temeljna ideja u sustavu bila je „ako imaš tužbu, imaš i pravo“, no kada norme nastaju osnova je „ako imaš pravo, trebaš imati i tužbu“. Razvojem trgovine i širenjem države pojavile su se nove potrebe, pa je zbog praktičnosti, moralo doći i do liberalizacije isprva krutih pravila. Ovaj pravni sustav, nije bio sam sebi svrha, a norme nisu bile prazno slovo na papiru (ili kamenu, pergamentu) osim u slučajevima toliko drastičnih promjena tijekom kojih su pojedina rješenja i/ili instituti postali nedostatni i nepotrebni.

Sustav koji je njegovao vrhunac poimanja vlasništva u smislu potpunog i neograničenog prava pojedinca morao je iznjedriti adekvatnu zaštitu za to isto pravo jer imanje prava bez mogućnosti nesmetanog uživanja bilo bi u svom sadržaju nepotpuno, *lex imperfecta*. Zato su razvijene tri različite tužbe kojima se štitilo pravo vlasništva, niz interdikata za zaštitu posjeda iako se on ni ne smatra pravom i brojne druge tužbe za zaštitu ostalih stvarnih prava.

Zaštita kakvu pravni sustav pruža u skladu je s osnovnom idejom o svrsi i ulozi prava koju su iznijeli Celzo te Ulpijan u svoja dva citata. Ta tri osnovna postulata koji čine temelj rimskog prava za svakog tko tek počinje učiti predmet rimsko privatno pravo vezani su uz priznanje prava kao i zaštitu istog u rimskom pravnom sustavu.

Ulpijan kaže: „*Temeljna su pravna načela: pošteno živjeti, drugoga ne povrijediti, svakome dati ono što mu pripada*“.¹ Upravo posljednji dio njegove misli govori nam zašto je ključno razviti učinkovit sustav zaštite u svakom pravnom sustavu. Kako dati svakome ono što mu pripada u slučaju da mu se to i oduzme? Može li se to učiniti ako mu se ne pruži i ne prizna zaštita? Možda bi mu se mogla ostaviti sloboda služenja samopomoći, no pravni sustav nastoji uvesti red, a samopomoć koja često obuhvaća silu i nasilje ne služi redu.

Još se jednom sentencom Ulpijan dotaknuo ideje o pravu: „*Pravednost je stalna i trajna volja da se svakome da ono što mu pripada*“.² Iako pravo i pravednost ili pravda nisu istoznačnice, radi se o dva pojma koja su nesumnjivo povezana, a u idealnim uvjetima rezultati koje bi u svakom pojedinom slučaju polučili pravo i pravda, trebali bi biti isti. Možda bi se izjednačavanjem pravednosti s pravom ono idealiziralo, no njegova bi svrha trebala biti unošenje mira, reda i

¹ Ulpianus, D. 1, 1, 10, 1; Romac, Ante, *Dicta et regulae iuris*, Savremena administracija, Beograd, 1984., str. 194.: „*Honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere – iuris praecepta sunt.*“

² Ulpianus, D. 1, 1, 10, pr.; *Ibid.*, str. 250.: „*Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi.*“

ravnoteže tako da je svaki pojedinac, kao i zajednica u kojoj se to pravo primjenjuje, zaštićen od loših učinaka, ali i potaknut na optimalno djelovanje.

Pravednost spominje i Celzo: „*Pravo je umijeće dobroga i pravednoga.*“³ Ovom mišlju sintetizirano je ono što je prethodno već i navedeno. Pravo je umijeće koje nam služi da postignemo ono što je dobro i pravedno. Ono je alat kojim uspostavljamo balans i kojim stvaramo optimalne uvjete za svakog pojedinca, ali i zajednicu. Pružanjem pravne zaštite priznajemo određena prava, a priznavanjem prava svima, postizemo jednakost svih. Pravni sustav, odnosno država i njena tijela brinu o tome da svatko dobije ono što mu pripada. Inicijativa za pružanjem zaštite jest na pojedincu, ali jednom kada on to zatraži, sustav mu to, ako je ispunio određene uvjete, treba i omogućiti.

Cilj ovog rada je obraditi vlasničku tužbu u rimskom pravnom uređenju s naglaskom na aktivnu i pasivnu legitimaciju, teret dokazivanja, dokaze i njihovu ocjenu. Drugi dio rada obrađuje pravu vlasničku tužbu u hrvatskom suvremenom pravnom uređenju. *Rei vindicatio* je institut koji povezuje materijalno i procesno pravo, a i sami rimski pravници nisu bitno odjeljivali ove dvije kategorije. Petar Preradović je u svom stihu "Od svih stvari na tom svijetu, samo stalna mijena jest" oslikao upravo ono što je od prava neodvojivo. Pravo je živo, ono ne stoji na mjestu i ne treba tamo i ostati. Premda se s vremenskim odmakom doima da su promjene bile nagle i drastične, zapravo se postupno i polako prilagođavalo potrebama države i društva. Nove prilike, novi uvjeti i nove potrebe zahtijevaju prilagodbu, a Rimljani su to svakako i razumjeli. Današnje uređenje vlasničke tužbe u mnogočemu se podudara s nekadašnjim rimskim, posebice u doba formularnog postupka.

Određivanje aktivno i pasivno legitimiranih, prvi je zadatak prilikom pokretanja postupka, a procesna legitimacija jedna je od procesnih pretpostavki koja mora biti ispunjena za valjano pokretanje parničnog postupka. Jedna će stranka uvijek biti vlasnik kojem nedostaje posjed, a druga će nužno biti posjednik kod kojeg izostaje pravo vlasništva. Te dvije suprotstavljene stranke u svakom će sporu nastojati ishoditi povoljniji ishod za sebe, a srce postupka je iznošenje činjenica koje se potkrepljuju postojećim dokazima. Zato su teret dokazivanja i dokazni postupak središte svake parnice. Oni utječu na daljnji razvoj postupka i donošenje odluke.

³ Ulpianus, D. 1, 1, 1, pr.; *Ibid.*, str. 247.: „*Jus est ars boni et aequi.*“

2. REI VINDICATIO

2.1. Pojam

Rimski pravници nisu tužbu shvaćali kao sredstvo za zaštitu kakvog pravnog odnosa, kao što je to danas slučaj, već su ju definirali kao pravo pojedinca ostvarivo putem suda.⁴ Postojalo je mnogo podjela tužbi u Rimu, no ona koja je značajna za ovu temu jest podjela na *actiones in rem* i *actiones in personam*. Tako je u fokusu prve bilo stvarno pravo, odnosno apsolutna prava koja je bilo moguće ostvariti u odnosu na sve, a u fokusu potonje bile su osobe jer su se takve tužbe mogle usmjeriti samo prema konkretnim, određenim pojedincima. *Actiones in personam* primarno su se koristile u obveznim odnosima.⁵ Ovu razliku ističe Gaj u četvrtoj knjizi svojih Institucija navodeći: „...*quot genera actionum sint, uerius uidetur duo esse, in rem et in personam.*“⁶ On stvarnu tužbu (*actio in rem*) definira na sljedeći način: „*In rem actio est, cum aut corporalem rem intendimus nostram esse aut ius aliquod nobis competere, uelut utendi aut utendi fruendi, eundi, agendi aquamue ducendi uel altius tollendi prospiciendiue, aut cum actio ex diuerso aduersario est negatiua.*“⁷, pri čemu već upravo ovo prvo definira vlasničku tužbu (kao zahtijevanje neke stvari kao vlastite).

Vlasnička tužba, odnosno *rei vindicatio* u rimskom je pravu bila najčešći način zaštite vlasništva, no ona se primjenjivala samo na civilno, odnosno kviritsko vlasništvo.⁸ Ovaj tip vlasništva bio je dostupan isključivo rimskim građanima, a iznimno i Latinima ili peregrinima s *ius commercii*⁹. Zato je rimski pravni sustav iznjedrio sličnu tužbu – *actio Publiciana* kojom se štitilo bonitarno vlasništvo, ali i poštenu posjed. Na taj je način neki oblik zaštite bio dostupan i onima koji nisu bili kviritski vlasnici, ali su im određena prava na stvarima ipak priznata poretkom. Osim zaštite vlasništva, postojali su i oblici zaštite posjeda koji su bili brži i praktičniji, no samo je *rei vindicatio* bila jača od posjednikova prava na posjed. Kad je nestala podjela vlasništva u rimskoj državi, ova je tužba ostala jedino pravno sredstvo za njegovu zaštitu. Dio sadržaja prava vlasništva podrazumijevao je i mogućnost vlasnika da sa stvari čini što ga je volja. On ju je mogao

⁴ Romac, Ante, Rimsko pravo, Narodne novine, Zagreb, 1987., str. 403.

⁵ *Ibid.*, str. 404.

⁶ Gaj, Institucije, 4, 1, Beograd, Nolit, 1982, prijevod i predgovor Obrad Stanojević., str. 246.-247.: „*Stvarna tužba je ona kod koje u zahtjevu stoji da je neka tjelesna stvar naša ili da nam pripada neko pravo, kao što je pravo plodouživanja, pravo prijelaza, progona stoke, vodovoda, pravo na podizanje zgrade preko određene visine, pravo na vidik ili kada protivna strana u sporu podigne negatornu tužbu.*“

⁷ Gaj. Inst., 4, 3, *Ibid.*

⁸ Horvat, Marijan, Rimsko pravo, Zagreb, 2008., str. 215.

⁹ Romac, *op. cit.* (bilj. 4), str. 157.

koristiti, otuđiti, uništiti, ali i sve treće isključiti od bilo kakve interakcije s tom stvari.¹⁰ Zato su se razvili mehanizmi zaštite vlasništva kako bi se ta mogućnost mogla ostvariti. Osim toga, vlasnik je imao pravo svoju stvar i posjedovati i zato je svrha ovog sredstva bila je stjecanje posjeda nad stvari koja je predmet tužbe za onu stranku koja je uspješno tvrdila da je vlasnik stvari.¹¹ Iz toga proizlazi da stranke u ovom postupku mogu biti isključivo: jedna – koja stvar posjeduje, no nije njen vlasnik i druga – koja stvar ne posjeduje, ali je ona u njenom vlasništvu.

Iznimke su postojale u kasnijem razvoju rimskog prava, pa je podizanje ove tužbe bilo moguće i protiv detentora, ali i fiktivnih posjednika koji su lažno priznavali posjed koji nisu imali.

Pojam *rei vindicatio* dolazi od lat. *res* – stvar i *vindicatio* – sudsko traženje, zahtijevanje nečega svojega natrag. Pojam *vindicatio* dolazio je od lat. *vindicare* – tražiti nešto svoje. Ako razumijemo etimologiju pojma, jasno je koja je posljedica uspjeha u ovom sudskom postupku.

Sama svrha tužbe nije se bitno mijenjala od svog nastanka, pa je tako cilj tužbe od početka bio obeštećenje – bilo u vidu povrata posjeda nad stvari njenom vlasniku (uz eventualne plodove, odnosno koristi koje je tuženik, koji nije uspio u sporu imao za vrijeme faktične vlasti nad stvari i obeštećenja za pogoršanje stvari), a kasnije u vidu isplate vrijednosti tog predmeta.

2.2. Predmet dokazivanja

Tužitelj je morao dokazati tri stvari: pravo vlasništva na stvari, tuženikov posjed na stvari i identitet stvari o kojoj se spor vodi. Vlasništvo je dokazivao ovisno o načinu na koji ga je stekao. Tako bi, ako je vlasništvo stekao derivativnim putem morao dokazivati titulus, modus i vlasništvo prednika. Titulus ili naslov stjecanja odnosio se na mogući ugovor koji je bio sklopljen, a modus se odnosio na sam način stjecanja.

Najproblematičnije je bilo dokazati vlasništvo prednika, pogotovo ako se radilo o nizu prednika koji su stvar stjecali derivativno. U tom bi slučaju tužitelj morao dokazati vlasništvo na stvari svih prednika unazad do prvog koji ga je stekao originarno. Ovaj način dokazivanja se slikovito nazivao đavoljim dokazivanjem (*probatio diabolica*) i predstavljao je velik problem stranci. Iz tog je razloga car Konstantin nastojao olakšati položaj tužitelja, pa je tuženik morao izložiti temelj svog posjeda ako tužitelj ne bi uspio dokazati svoje vlasništvo, no car Justinijan je

¹⁰ Romac, Ante: Rječnik rimskog prava, Informator, Zagreb, 1983., str. 97.

¹¹ Romac, *op. cit.* (bilj. 4), str. 176.

to kasnije ukinuo.¹² Upravo zbog kompleksnosti dokazivanja, tužitelji, odnosno kviritski vlasnici su pribjegavali *actio Publiciana* kako bi si olakšali u parnici.¹³

U nekim će se slučajevima u sklopu *rei vindicatio* odlučivati i o određenim drugim pitanjima. Ovdje se radi o plodovima, odnosno naknadi za njih, izdacima koje je posjednik imao za tu stvar kao i pogoršanju stvari koja je predmet spora.¹⁴

Pitanje plodova ovisilo je o tome radi li se o *bonae fidei* ili *malae fidei possessoru* kao tuženiku. Prvi je odgovarao samo za plodove koje je ubrao ili trebao ubrati, ali samo poslije litiskontestacije. Uz njih, odgovarao je i za one koje je ubrao prije litiskontestacije, no nije ih do tog trenutka potrošio.¹⁵ *Malae fidei possessor* je odgovarao za sve plodove, neovisno o trenutku njihova stjecanja, za čitavog trajanja njegova posjeda. U tom je slučaju bilo potrebno dokazati o kakvom se posjedniku radi, ali i o kakvim se plodovima radi.

Što se propasti ili pogoršanja stvari tiče, ponovno je bilo potrebno utvrditi o kakvom se posjedniku radi. *Bonae fidei possessor* nije odgovoran za štetu koja je nastala prije litiskontestacije neovisno o tome je li on za tu štetu kriv ili nije. Ako je šteta ipak nastala nakon tog trenutka, odgovarat će i takav posjednik. *Malae fidei possessor* odgovarao je za svaku štetu koju je skrivio, a koja bi nastala neovisno o času njena nastanka, a odgovoran je bio i za slučajnu propast stvari ako tužitelj dokaže da se to ne bi dogodilo da je on stvar držao.¹⁶ Zato će se kod ovakvog zahtjeva morati dokazati propast odnosno pogoršanje stvari, ali i radi li se o *bonae* ili *malae fidei* posjedniku. Uz to, stranke će morati dokazivati i trenutak u kojem je šteta nastala. U posljednjem slučaju bitno je dokazati i da stvar ne bi propala da ju je posjedovao vlasnik.

Izdaci učinjeni za stvar dijelili su se na nužne, korisne i luksuzne. I ovdje su se u svojim pozicijama razlikovali *bonae* i *malae fidei possessor*. Pošteni je posjednik imao pravo na naknadu nužnih i korisnih troškova. Što se luksuznih tiče, mogao ih je ukloniti i zadržati, ako je to bilo moguće, no vlasnik mu je to mogao onemogućiti ako je bio voljan platiti ih. Nepošteni posjednik imao je pravo na naknadu nužnih, no ne i na naknadu korisnih troškova. Njih je mogao odvojiti i zadržati ako je to bilo moguće. Luksuzni izdaci jednako su uređeni kao i kod poštenog posjednika – nije bila predviđena obveza njihove naknade, već samo uklanjanje (ako to mogućnosti

¹² Uzelac, Alan: Teret dokazivanja, Zagreb, 2003., str. 29.

¹³ Šarac, Mirela; Lučić, Zdravko: Rimsko privatno pravo, Split, 2011., str 129.-130.

¹⁴ Romac, *op. cit.* (bilj. 4), str. 177.

¹⁵ Horvat, *op. cit.* (bilj. 8), str. 217.

¹⁶ Romac, *op. cit.* (bilj. 4), str. 177.

dopuštaju), no vlasnik ih je mogao naknaditi ako ih odluči zadržati.¹⁷ Ako se u sporu postavilo pitanje izdataka, bilo je potrebno dokazati i prirodu takvih izdataka, kao i vrstu posjednika koji ih je izvršio.

2.3. Legisakcijski postupak

Naziv ovog najstarijeg oblika postupka kombinacija je riječi *legis* i *actio* pri čemu prva označava zakon, a druga tužbu, pa bi legisakcije bile zakonite tužbe. One su se temeljile na zakonu i sastojale od preciznih formula koje su stranke trebale izgovoriti uz izvođenje određenih gesti kako bi valjano započele postupak.¹⁸

Postupak se dijelio se na dva stadija. Prvim (*in iure*) pred pravosudnim magistratom je započinjala parnica, a drugi pred izabranim sucem (*in iudicio*) je imao obilježja današnje glavne rasprave. Ondje se raspravljalo i izvodili su se dokazi, pa je temeljem rezultata postupka *apud iudicem* donošena presuda. Nema mnogo izvora koji svjedoče o tome kako je izgledao ovaj stadij. Ono što znamo jest da je imao slobodniji karakter. Iz malobrojnih dostupnih izvora neki zaključuju da je nalikovao formularnom jer se ne spominju stroga dokazna pravila.¹⁹

Prema Gaju postojalo je pet vrsta ovakvog postupka, a za ovu temu najvažnija je *legis actio sacramento*. Ova se legisakcija dijelila na dvije podvrste: *legis actio sacramento in rem* i *legis actio sacramento in personam* pri čemu je prva služila zaštititi vlasništva (*lat. res* – stvar), a drugom bi se zahtijevalo ispunjenje obveza.²⁰

Legis actio sacramento in rem zahtijevala bi od stranke donošenje predmeta oko kojeg se spor vodi pred magistrata. Ako bi se radilo o predmetu koji zbog njegove prirode nije moguće donijeti, stranka bi donijela dio koji bi simbolizirao tu stvar (recimo grudu zemlje ako bi se radilo o zemljištu). Potom bi tužitelj uhvatio taj predmet držeći štap u ruci i izgovorio svoju tvrdnju. U reivindikaciji bi izgovarao vindikaciju²¹, a isto bi to učinio i tuženik kao protuvindikaciju. Ona strana koja bi u sporu uspjela, dobila bi stvar. Tako bi posjednik stvar zadržao ako bi uspio u parnici, a ako bi parnicu dobio vlasnik, tj. onaj koji tvrdi da je vlasnik, stvar se morala predati njemu. Osim toga, gubitnik bi izgubio i okladu *sacramentum*.²² Radilo se o obvezi obje stranke:

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ Horvat, *op. cit.* (bilj. 8), str. 430.

¹⁹ Uzelac, *op. cit.* (bilj. 12), str. 13.

²⁰ Horvat, *op. cit.* (bilj. 8), str. 431.

²¹ Romac, Ante, Izvori rimskog prava, Informator, Zagreb, 1973., str. 540.

²² Šarac; Lučić, *op. cit.* (bilj. 13), str. 129.

prilikom pokretanja parnice, svaka bi položila određenu svotu koja bi ovisila o vrijednosti stvari zbog koje se vodila parnica. Polaganje sacramentuma prethodilo je litiskontestaciji.²³ Kasnije će se ovo zamijeniti jamcima kojima se osiguravalo plaćanje iznosa za slučaj gubitka spora.²⁴

Faza *in iudicio* sastojala bi se od izvođenja dokaza, ocjene tih dokaza i u konačnici donošenja presude, a vodio bi ju sudac-građanin (*iudex privatum*) koji obično nije imao nikakvo pravno obrazovanje. Ako bi presudio u korist tužitelja, on bi dobio stvar, a tuženik bi gubio *sacramentum* i obrnuto.

Točnost i preciznost bili su od velike važnosti jer bi i najmanja pogreška u formuli rezultirala gubitkom parnice.²⁵

Ovaj postupak bio je ograničen samo na rimske građane, a karakterizira ga vrlo strog formalizam u njegovom prvom dijelu.²⁶ Drugi je dio znatno slobodniji jer ima odlike arbitraže budući da se vodi pred sućem kojemu sudačka dužnost nije bila profesija.²⁷ Legisakcijski će se postupak održati sve do doba Augusta, a zamijenit će ga formularni.²⁸

2.3.1. Tužitelj

Aktivno legitimirana osoba je ona koja ima pravo podići tužbu protiv drugoga. U ovom slučaju radilo se o vlasniku stvari o kojoj se spor vodio uz jedno ograničenje: moralo se raditi o kviritskom vlasniku. To nam potvrđuje Paulus: „*In rem actio competit ei, qui aut iure gentium aut iure civili dominium adquisiit.*”²⁹ Ovaj tip vlasništva bio je dostupan samo rimskim građanima, a iznimno i Latinima ili peregriinima s *ius commercii*³⁰. Kako bi se moglo steći, bilo je potrebno ispuniti tri preduvjeta: a) stjecatelj je morao biti rimski građanin (ili osoba s *ius commercii*), b) objekt stjecanja morao je biti podoban za takvo stjecanje i c) stjecanje je moralo biti obavljeno na pravilan način.³¹ Uzimajući u obzir ovakvu krutost u određenju ovlaštenika, bitno je napomenuti da je rimsko pravo poznavalo još neke oblike vlasništva, pa se i njima s vremenom počeo pružati

²³ Horvat, *op. cit.* (bilj. 8), str. 431.

²⁴ Romac, *op. cit.* (bilj. 10), str. 182.

²⁵ Horvat, *op. cit.* (bilj. 8), str. 430.

²⁶ du Plessis, P., *Borkowski's Textbook on Roman Law*, Fourth Edition, Oxford University Press, Oxford, 2010., str. 66.

²⁷ *Ibid.*, str. 69.

²⁸ Romac, *op. cit.* (bilj. 4), str. 408.

²⁹ Paulus, D. 6, 1, 23, pr, Paulus libro vicensimo primo ad edictum; Romac, *op. cit.* (bilj. 21), str. 244.-245.: „*Stvarna tužba pripada onome tko je, bilo po općem, bilo po civilnom pravu, stekao vlasništvo.*”

³⁰ Romac, *op. cit.* (bilj. 4), str. 157.

³¹ Horvat, *op. cit.* (bilj. 8), str. 187.

odgovarajući oblik zaštite njihovih prava.³² S obzirom na prirodu spora i na ono što se tužbom nastojalo postići, a to je povratak stvari (odnosno posjeda) vlasniku, aktivno legitimirana osoba morala je također biti i neposjednik.

Teret dokazivanja ili *onus probandi* određuje tko odnosno koja strana mora dokazati činjenicu ili tvrdnju. Radi se o pojmu koji je snažno povezan s procesnim pravom jer u svakom procesu koji ima suprotstavljene strane postoje i suprotstavljene izjave. Protivnici se neće tako često slagati jedan s drugim i zato se formiralo pravilo koji će morati dokazati određenu tvrdnju kako bi se olakšao i ubrzao sam postupak.

Osnovno pravilo dokazivanja jest da dokazati tvrdnju mora onaj koji nešto tvrdi. Tako je smatrao i Paulus, pa u Digesta možemo pronaći sljedeći citat: „*Ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat.*“³³ Ovime je velik teret stavljen na onoga koji neku tvrdnju iznosi, a samo pravilo je i u skladu s jednim od temeljnih postulata kaznenog i kaznenog procesnog prava: nedužan sve dok se ne dokaže da to nije. Time se zaštitilo onu stranu protiv koje se iznosila činjenica koja joj ne bi išla u korist i spriječilo se pojedince da samovoljnim konstruiranjem lažne istine uspiju u sporu i dobiju nešto što im po pravu ne pripada. Ovo pravilo prevladava i u suvremenom hrvatskom pravu, uz neke manje iznimke.

U reivindikaciji, u skladu s navedenim pravilom, tužitelj mora dokazivati jer je upravo on stranka koja tvrdi da mu je pravo povrijeđeno i pritom iznosi određene činjenice. Činjenice koje tužitelj u sporu iznosi, a potom i dokazuje su već ranije spomenute: pravo vlasništva, posjed tuženika i identitet stvari.

2.3.2. Tuženik

S druge strane, osoba protiv koje se takva tužba mogla podići (pasivno legitimirana) bila je ona koja nije vlasnik, ali je posjednik te iste stvari. U doba legisakcijskog postupka posjed tehnički nije bio preduvjet za pasivnu legitimaciju tuženika već se takav odnos stvarao za vrijeme trajanja postupka jednoj od stranaka. Gaj u Institucijama spominje pretora koji je usvojio zahtjev jedne stranke, odnosno jednu postavio kao privremenog posjednika (Inst. Gai. 4.16.). Iz toga

³² Romac, *op. cit.* (bilj. 4), str. 157.

³³ Paulus, D.22,3,2, Paulus libro sexagesimo nono ad edictum; Romac, *op. cit.* (bilj. 21), str. 560.: „*Teret dokazivanja pada na onoga tko (nešto) tvrdi, a ne na onoga tko poriče.*“

zaključujemo da posjed nije prethodno postojao kao fakt, već je pravno konstruiran za potrebe parnice.³⁴

Ono što je posebno zanimljivo jest forma vindikacije:

Tužitelj bi izgovorio riječi: „*Hunc ego hominem ex Quiritium meum esse aio secundum suam causam: sicut dixi ecce tibi vindicatum imposui.*“ držeći stvar i štap u ruci.³⁵ Potom bi tuženik, također zahvaćajući stvar i držeći štap u ruci, izgovorio iste te riječi. Time bi on iznio svoju kontravindikaciju.³⁶ Iako neki smatraju da je u legisakcijskom postupku teret dokazivanja bio na tužitelju, ova forma daje naznake potencijalno obostranog tereta jer ako obje strane iznose tvrdnju, onda ju prema općem pravilu moraju i dokazati. Tuženik bi tako morao ne samo osporavati vlasništvo tužitelja, već i tvrditi suprotno – da je upravo on vlasnik sporne stvari.

2.4. Formularni postupak

Legisakcijski je postupak bio vrlo krut, arhaičan i ograničavajuć – svečane riječi i geste bilo je potrebno točno izgovoriti, a ako bi se pogriješilo u čemu, rezultat bi bio gubitak spora. Zbog širenja države i prometa, ali i nastanka novih instituta uveden je još jedan oblik postupka – formularni.³⁷ I ovaj se postupak dijelio u dva dijela: onaj pred magistratom i onaj pred sucem. Više nije bilo svečanih riječi ni gesta, ali uvedena je upotreba formula, odnosno pismenih akata koji bi se sastavili pred pretorom. On bi u njima sažeo sadržaj spora, imenovao suca i uputio ga da osudi tuženika ako utvrdi da je istinito ono što tužitelj tvrdi ili da ga oslobodi u suprotnom.³⁸ Pred magistratom su stranke ukratko izlagale svoj spor, sporazumijevale se o izboru i sadržaju formule. Nakon što bi pretor odobrio vođenje postupka, predao bi formulu koja je bila pismena isprava tužitelju, a on potom tuženiku. Ta predaja formule označavala je litiskontestaciju.³⁹

Jednom kada je parnica počela teći među strankama, nije bilo moguće ponovno utužiti ono što je već utuženo što je pravilo koje postoji i u hrvatskom pravu. Litispendencija, odnosno parnica koja teče utječe upravo na to – pokretanje još jednog postupka među istim strankama o istoj stvari vodi do odbacivanja tužbe. U skladu s pravilom *ne bis in idem, de eadem re bis ne sit actio*,

³⁴ Baldus, Christian, *Possession in Roman Law*, u: du Plessis, P.; Ando, C. (ur.), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford University Press, Oxford, 2016., str. 542.

³⁵ „*Tvrdim da je ovaj čovjek (ili neka druga stvar), moj po propisima kviritskog prava i po načinu na koji sam je dobio: kao što rekoh, eto ga i prisvajam.*“

³⁶ Horvat, *op. cit.* (bilj. 8), str. 431.

³⁷ Romac, *op. cit.* (bilj. 4), str. 408.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ *Ibid.*, str. 410.

odnosno ne dva puta o istom, ponovno pokretanje postupka jednakog identiteta vodilo bi ka gubitku spora. Zato tužitelj nije mogao tražiti nešto drugo ili više od onoga što je već tražio već je bio strogo ograničen onime što je u prvotnoj tužbi definirao.⁴⁰

Nakon postupka pred pravosudnim magistratom, slijedio je postupak pred sucem pojedincem. Radilo se o neformalnom postupku koji se vodio usmeno i javno, a sudac je kao i u legisakcijskom postupku slobodno ocjenjivao dokaze i donosio odluku. Čim bi presuda bila donesena, postajala je pravomoćna jer pravni lijekovi nisu postojali.⁴¹ Osim toga, presuda više nije glasila na predaju stvari, već isplatu novčane vrijednosti te stvari.⁴²

2.4.1. Tužitelj

U ovom postupku na tuženiku-posjedniku nije bilo tereta dokazivanja. Sve tvrdnje morao je dokazati tužitelj sukladno pravilu *actori incumbit probatio*. Za razliku od legisakcijskog postupka, posjednik je mogao samo opovrgavati tvrdnju tužitelja da je on vlasnik stvari. Osim toga, imao je prednost jer ako bi se pozivao na istu osnovu kao i tužitelj, u korist mu je išla pretpostavka da je on vlasnik zato što ima posjed dok se ne bi dokazalo da tako nije. Ovo je sadržano u sentenci: „*In pari causa melior est condicio possidentis*.“ koja je proizašla iz Paulusovih i Ulpijanovih shvaćanja. Paulus je smatrao da je u jednakim pozicijama posjednik taj koji bi trebao imati povoljniji položaj („*In pari causa possessor potior haberi debet*.“).⁴³ Ideja o posjednikovu privilegiranom položaju proizlazi i iz Ulpijanova razmišljanja. Prema njemu, ako se dvojica spore oko koristi jedne stvari, posjednik je u boljem položaju („*Cum de lucro duorum quaeratur, melior est causa possidentis*.“).⁴⁴ Ako tuženik ne uspije dokazati svoju tvrdnju, stvar ostaje u tuženikovu posjedu. Tužitelj bi, uspije li u parnici, mogao dobiti samo novčanu svotu u vrijednosti stvari. Isti takav položaj imao je i kasnije, u kognicijskom postupku.⁴⁵

Teret dokazivanja spominje se i u sentenci „*Probatio incumbit ei qui agit*“⁴⁶. Sličnom logikom kao i prethodno pravilo, onaj koji nešto tvrdi (a tužitelj svakako tvrdi da mu je neko pravo povrijeđeno i da je on nositelj određenog prava), mora to i dokazati. To potvrđuje Gaj pišući o

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ *Ibid.*, str. 411.

⁴² Gaj, Inst., 4, 48, *op. cit.* (bilj. 6), str. 269.

⁴³ Digesta, 50.17.128pr., <http://www.thelatinlibrary.com/justinian/digest50.shtml>

⁴⁴ Digesta, 50.17.126.2., <http://www.thelatinlibrary.com/justinian/digest50.shtml>

⁴⁵ Šarac; Lučić, *op. cit.* (bilj. 13), str. 130.

⁴⁶ Just, Inst. 2, 20, 4; Romac, *op. cit.* (bilj. 21), str. 403.: „*Dokazivanje leži na tužiocu*.“

formularnom postupku: „*Is qui destinavit rem petere animadvertere debet, an aliquo interdicto possit nancisci possessionem, quia longe commodius est ipsum possidere et adversarium ad onera petitoris compellere quam alio possidente petere.*“⁴⁷ Osim njega i Paulus ističe slično o formularnom postupku: „*Ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat.*“⁴⁸

2.4.2. Tuženik

U klasičnom je rimskom pravu pasivno legitimirana osoba mogla biti samo jedna: ona koja u času litiskontestacije stvar ima u posjedu. Uloga i pozicija tuženika nisu se bitno mijenjale u odnosu na prethodni, legisakcijski postupak. Bitno je bilo ispuniti dvije pretpostavke: posjedovanje stvari čiji povrat se traži i izostanak prava vlasništva kod te osobe. Te dvije pretpostavke morale su postojati za vrijeme litiskontestacije, a taj trenutak bio je određen predajom isprave (*formula*) tužitelju koji bi ju potom predao tuženiku.

2.5. *Cognitio extra ordinem*

Posljednji tip rimskog građanskog postupka bio je kognicijski postupak. Jedno je vrijeme koegzistirao s formularnim, no krajem 3. st. ostaje kao jedini zastupljeni oblik postupka.⁴⁹ U početku se radilo o iznimci, odnosno izvanrednom postupku koji se vodio samo za određene predmete, pa bi pretor određenim sredstvima nadopunjavao formularni postupak. Pritom je on preuzeo aktivniju ulogu u postupku, pa je samostalno istraživao i odlučivao o sporu što se razlikovalo od dotadašnje procedure.⁵⁰ Kognicijski će postupak istisnuti dotadašnji formularni u potpunosti iz prakse i od iznimke postati pravilo.⁵¹ Razlog tome bilo je nastojanje careva da ojačaju svoj položaj i oslabe funkcije magistrata.⁵² Prvo će se na ovaj način rješavati predmeti u kojima je postojao snažan javni interes, pa će tako građanski proces od privatnog postati dio javnog prava.⁵³

⁴⁷ Gaius, D. 6, 1, 24, *Gaius libro septimo ad edictum provinciale*; Romac, *op. cit.* (bilj. 21), str. 214.-215.: „*Tko ima namjeru da (vlasničkom tužbom) potražuje stvar, treba najprije da ustanovi da li može nekim interdiktom pribaviti za sebe posjed (stvari), jer je daleko lakše posjedovati i protivnika natjerati da snosi teret tužitelja, nego (tu stvar) potraživati od drugog koji je posjeduje.*“

⁴⁸ Paulus, D. 22, 3, 2, *Paulus libro sexagesimo nono ad edictum*; Romac, *op. cit.* (bilj. 21), str. 560.-561.: „*Teret dokazivanja pada na onoga tko (nešto) tvrdi, a ne na onoga tko poriče.*“

⁴⁹ Romac, *op. cit.* (bilj. 4), str. 412.

⁵⁰ Jaramaz Reskušić, Ivana; Medančić, Tomislav, *Cognitio extra ordinem* u rimskom pravu, *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, Vol. 40, br. 82, 2006., str. 75.

⁵¹ Horvat, *op. cit.* (bilj. 10), str. 444.

⁵² Jaramaz; Medančić, *op. cit.* (bilj. 50), str. 75.

⁵³ *Ibid.*, str. 76.

Glavna razlika u odnosu na formularni postupak je izostanak dvodijelnog postupka. Suca više ne biraju stranke već u sporu sudi činovnik (pretor, konzul, katkad i sam car), pa se cijeli postupak vodi pred istim pojedincem. Zbog toga je i litiskontestacija izgubila značaj, pa se trenutak prekida zastare preselio na trenutak dostave tužbe tuženiku, a ostale posljedice vezale su se uz trenutak donošenja presude.⁵⁴ Osim toga, postupak više nije javan jer se vodi u uredima činovnika koji postupak vode (za razliku od dotadašnjeg sudovanja na trgu, *Forumu*). *Cognitio extra ordinem* stvorio je plodno tlo i za sve širu djelatnost advokata, školovanih pravnika zato što je načelo usmenosti zamijenilo načelo pismenosti.⁵⁵ U ovoj vrsti postupka presuda je ponovno nalagala vraćanje stvari.

2.5.1. Tužitelj

Za razliku od formularnog, kognicijski postupak nije se sastojao od formula koje bi izdavao pretor već podnesaka koje bi podnosili tužitelj (tužbe) i tuženik (odgovor na tužbu). Tužitelj je u tom podnesku koji se nazivao *libellus conventinis* izložio tužbu.⁵⁶ Kao i u formularnom postupku, tuženi ne mora dokazivati ništa. Tužitelj je taj koji mora dokazati i *titulus* i *modus* i vlasništvo prednika (u slučaju derivativnog stjecanja). Na njega je padoo težak teret jer je morao dokazati vlasništvo svih prednika u slučaju da vlasništvo nije stekao originarnim putem.⁵⁷ Zato je car Konstantin nastojao poboljšati položaj tužitelja određujući da u slučaju da tužitelj svoje vlasništvo ne uspije dokazati, teret dokaza se prebacuje na tuženika. Takvo uređenje nije dugo potrajalo jer je Justinijan vratio stanje na onakvo kakvo je prethodilo Konstantinu.⁵⁸

2.5.2. Tuženik

Tuženik je, kao i tužitelj sudu podnosio podnesak – *libellus contradictionis* u kojem je izlagao svoj odgovor na tužiteljeve navode.⁵⁹ Nakon Konstantinovih promjena, tuženik je morao dokazati temelj svog posjeda, no kao što je već ranije spomenuto, ovakvo uređenje nije opstalo nakon Justinijana.⁶⁰ Posjednik koji nije vlasnik i dalje je bio pasivno legitimiran, no kako se rimski

⁵⁴ Romac, *op. cit.* (bilj. 4), str. 413.

⁵⁵ *Ibid.*, str. 412.

⁵⁶ Uzelac, *op. cit.* (bilj 12), str. 19.

⁵⁷ *Ibid.*, str. 21.

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ *Ibid.*, str. 19.

⁶⁰ *Ibid.*, str. 21.

pravni sustav razvijao i unaprjeđivao, tako se i krug pasivno legitimiranih širio. Justinijan (ili je to možda već bilo u početku dominata) je to korigirao, pa se *rei vindicatio* mogla podići i protiv detentora (držatelja stvari).⁶¹ Takva osoba nije imala *animus* posjeda, već samo *corpus*, odnosno, preko njega se vršio *corpus* za neku drugu osobu.⁶² Iz tog je razloga osoba koja im je stvar povjerila na držanje ostajala posjednikom, pa je samim time i mogla u konačnici biti tužena (no tek intervencijom detentora protiv kojeg je tužba prvotno bila podignuta). Detentor koji je stvar dobio od bilo koga osim vlasnika stvari mogao je parnicu otkloniti od sebe ako bi to želio. U tu svrhu služio bi se institutom *nominatio auctoris*.⁶³ Radi se o institutu koji postoji i u suvremenom hrvatskom pravnom uređenju (imenovanje prethodnika). Ipak, za ovo sredstvo ključno je bilo da detentor stvar nije dobio od vlasnika, već treće osobe. Ako bi vlasnik stvar dao detentoru na držanje, potonji bi imao opravdan razlog za posjedovanje stvari koji bi se uglavnom temeljio na kakvom ugovoru, pa bi vlasnik protiv njega trebao upraviti tužbu ovisno o prirodi njihova odnosa. Ukoliko bi vlasnik stvari ipak protiv takve osobe podigao reivindikaciju, tuženik je mogao istaknuti prigovor, a tužiteljeva bi se tužba morala odbiti.⁶⁴

Još jedna vrsta pasivno legitimirane strane uređena je za Justinijana. Radi se o fiktivnom posjedniku (*fictus possesor*) koji nije imao ni posjed, a ni detenciju za vrijeme litiskontestacije. *Fictus possesor* stvar nije držao ni na kakav način, no i takva je osoba mogla biti tužena ako bi se radilo o jednoj od dvije situacije. Prva bi bila dolozno napuštanje stvari prije litiskontestacije, tj. osoba bi prestala biti posjednik kako bi izbjegla parnicu.⁶⁵ Dokaz o tome nalazimo u Digesta: „*Qui se liti optulit, cum rem non possideret, condemnatur, nisi si evidentissimis probationibus possit ostendere actorem ab litis eum non possidere: quippe isto modo non est: deceptus et qui se hereditatis petitioni optulit ex doli clausula tenetur: aestimari scilicet oportebit, quanti eius interfuit non decipi.*“⁶⁶

Mogla se tužiti i osoba koja je dopustila vođenje postupka protiv sebe kako bi pomogla nekoj trećoj osobi da protekom vremena (za vrijeme trajanja parnice ili i nakon nje) dosjelošću

⁶¹ Romac, *op. cit.* (bilj. 4), str. 176.

⁶² Romac, *op. cit.* (bilj. 10), str. 91.

⁶³ Romac, *op. cit.* (bilj. 4), str. 176.

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ Celsus, D. 5.3.45, *Celsus libro quarto digestorum*: Romac, *op. cit.* (bilj. 21), str. 246.-247.: „*Tko se upustio u parnicu, premda stvar ne posjeduje, treba da bude osuđen, ako ne može najočitijim dokazima dokazati da je od početka parnice tužilac znao da on nije posjednik, jer se u tom slučaju (tužilac) ne može smatrati prevarenim. I onaj tko se upusti u parnicu o nasljeđu, prikazujući se kao nasljednik, odgovara na osnovi klauzule o dolusu, pri čemu treba utvrditi koliko bi (tužilac) imao koristi da nije bio prevaren.*“

stekne vlasništvo na toj stvari.⁶⁷ Budući da se radi o prijevarnom ponašanju, Justinijan sankcionira ovakve postupke i dopušta podizanje tužbe i vođenje parnice protiv takvih osoba.

2.6. Dokazi

Sudski je postupak poznao niz dokaznih sredstava: Ciceron spominje *tabulae* kao pisane dokaze, iskaze svjedoka kao usmene, zakone, mišljenja pravnika, ugovore, akte koje je donosio senat i mnoge druge. Kvintilijan proširuje popis, pa spominje i dokaze pribavljene mučenjem, ranije sudske odluke, glasine i zakletve. Ipak, sva ta sila dokaznih sredstava nije primjenjivana često već su se *tabulae* i usmeni ili pismeni iskazi svjedoka istaknuli kao osnovni.⁶⁸

Nisu ni sva sredstva imala jednak značaj: *tabulae* kao pisani dokaz su ipak imale jači položaj jer se njihova snaga nije ocjenjivala već je proizlazila iz samog njihovog postojanja. Reputacija autora nije na njih znatno utjecala. S druge strane, drugi su dokazi ovisili o ugledu vlastitih izvora, pa su svjedoci i njihovi iskazi, ali i ostali pisani dokazi ovisili o ugledu pojedinaca od kojih su potjecali.⁶⁹

Sudac je trebao ocijeniti svakog svjedoka temeljem njegova statusa, a postojanje više svjedoka svakako je bila prednost jer se njihov ugled kumulirao. Značaj društvenog statusa vidio se i u praksi pozivanja svjedoka čija bi uloga bila isključivo hvaljenje optuženika.⁷⁰

Legisakcijski postupak dopuštao je bilo koje racionalno dokazno sredstvo. Na strankama je bila dužnost predložiti najbolji dokaz na temelju kojeg bi sudac utvrdio činjenicu koju su iznijele, a najčešće su dokazno sredstvo bili svjedoci.⁷¹ Pismeni i usmeni iskazi mogli su se koristiti u dokaznom postupku, ali prednost se davala usmenim iskazima. Svjedoci su bili često dokazno sredstvo, a svjedočenje iako nije bilo obvezno, bila je u neku ruku dužnost pojedinaca jer bi njegovo odbijanje i izbjegavanje dovelo do osude društva i statusa *intestabilis*.⁷² Radi se o nesposobnosti osobe za svjedočenje zbog osude ili odbijanja svjedočenja iz neopravdanog razloga, a takav status bi joj čak i onemogućio sastavljanje vlastite oporuke.⁷³ U skladu s raspravnim

⁶⁷ Romac, *op. cit.* (bilj. 4), str. 176.

⁶⁸ Meyer, Elizabeth A., *Evidence and argument: The Truth of Prestige and its Performance* u: du Plessis, P.; Ando, C. (ur.), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford University Press, Oxford, 2016., str. 271.

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ *Ibid.*, str. 275.

⁷¹ Romac, *op. cit.* (bilj. 4), str. 408.

⁷² du Plessis, *op. cit.* (bilj. 26), str. 70.

⁷³ Romac, *op. cit.* (bilj. 10), str. 150.

načelom, sudac nije imao ovlast zahtijevati izvođenje kakvog dokaza. Dokazni postupak nije slijedio neku krutu formu, a sudac je bio dužan saslušati obje stranke. Neposrednost iznošenja dokaza značila je da je sud sam izvodio dokaze, a onda ih sam i ocjenjivao.⁷⁴

U doba formularnog postupka stranke su također same predlagale i pribavljale dokaze. Teret dokazivanja bio je na tužitelju, ali tuženik koji bi istaknuo prigovor preuzimao bi u toj situaciji ulogu tužitelja, pa je morao dokazivati svoje navode iz prigovora. Tako su se pravila *actori incubit probatio* i *in excipiendo reus fit actor* zadržala i danas.⁷⁵ Formula je sadržavala činjenice čije je utvrđenje bilo potrebno za rješavanje spora, a u njoj je bilo i određeno tko bi koju činjenicu trebao dokazati.⁷⁶ Usmeni iskazi su se češće koristili, no u ovoj fazi se sve više koriste i pismeni dokazi.⁷⁷ Nije bilo velikih ograničenja u izboru dokaza. Neki od mogućih dokaza bili su svjedoci, prisega, priznanje stranaka, isprave, uviđaj, ali čak i vještaci. Mogle su se koristiti i presude u ranijim postupcima, ali i zakoni i drugi oblici propisa. Od nekonvencionalnih dokaza koristile su se i glasine ili dobar ili loš glas stranaka, ali i indicije, logički zaključci, pa i primjeri s time da je retorika imala veliku snagu.⁷⁸

Tek će ekstraordinarni postupak dovesti do pojave vezane ocjene dokaza, pa stranke više nisu bile slobodne dokazivati svoje navode čime god su htjele. U primjeni su bili raznovrsni dokazi: od iskaza svjedoka, stranaka, isprava i rezultata uviđaja te vještačenja, no pravila polako postaju sve kruća.⁷⁹ Budući da inkvizitorno načelo postupno nadvladava raspravno, sudac je mogao i sam naložiti izvođenje dokaza ako ga stranke ne bi predložile, a pojedini dokazi su uživali veću snagu od ostalih.⁸⁰ Neke su osobe čak izuzete od mogućnosti svjedočenja. Bili su to robovi (jer oni nisu ni smatrani osobama), kažnjenici (osuđeni s *iudicium publicum*), heretici i osobe koje bi se bavile nečasnim poslovima (*infames*) te oni nisu mogli biti svjedoci. Oni kojima se mogućnost svjedočenja jamčila bili su plemstvo, pripadnici vojske i imućni građani, a ostali građani nižeg sloja mogli su svjedočiti ili uz zagovor pripadnika više klase ili ako bi iskazivali pod

⁷⁴ Šarac; Lučić, *op. cit.* (bilj. 13), str. 83.

⁷⁵ Romac, *op. cit.* (bilj. 4), str. 411.

⁷⁶ Uzelac, *op. cit.* (bilj. 12), str. 22.

⁷⁷ du Plessis, *op. cit.* (bilj. 26), str. 77.

⁷⁸ Uzelac, *op. cit.* (bilj. 12), str. 20.

⁷⁹ Jaramaz; Medančić, *op. cit.* (bilj. 50), str. 82.

⁸⁰ Tako je već ranije spomenuto pravilo „*testis unus, testis nullus*“, snaga iskaza svjedoka iz viših slojeva, itd.

torturom.⁸¹ Uz to, iskazi svjedoka imali su manju vrijednost od pisanih isprava jer je postojalo nepovjerenje prema njihovoj dokaznoj vjerodostojnosti, pa su tako najviše rangirani dokazi bile javne isprave, nakon njih notarske, a potom bilo koje privatne.⁸² Magistrat je kontrolirao tijek postupka, a samim time i pitanje dokaza. Svjedoci bi se pozivali da iskazuju pred sudom.⁸³ Sudac više nije imao mogućnost utvrđivati činjenice po vlastitom uvjerenju. Osim svjedoka i pismenih dokaza, zakletva je također uživala veliku dokaznu snagu.⁸⁴ Bilo je to jedino iracionalno dokazno sredstvo koje se moglo koristiti jer se prednost davala racionalnim dokazima.⁸⁵ Osim klasičnih izravnih dokaza, dopuštala se i primjena neizravnih, pa je bilo moguće dokazivati i presumpcijama.⁸⁶

2.7. Ocjena dokaza

Postoje dva sustava tereta dokazivanja: sustav vezane i slobodne ocjene dokaza. Prvi postavlja zahtjev primjene specifičnog dokaza kako bi se dokazala određena činjenica ili određenu količinu dokaza potrebnih da bi se činjenica utvrdila kao dokazana. Suprotno tome, sustav slobodne ocjene dokaza nije postavljao takve zahtjeve, pa bi sudac po slobodnom uvjerenju svoj sud temeljio na izvedenim dokazima. Tako bi sudac sam ocjenjivao snagu pojedinog dokaza.

Rimski se građanski postupak razvijao u tri glavne faze, pa su se i sama pravila o ocjeni dokaza mijenjala u ta tri oblika postupka. Legisakcijski je postupak bio ustrojen u skladu sa sustavom slobodne ocjene dokaza.⁸⁷ Poštujući pravilo „*da mihi facta dabo tibi ius*“, stranke su bile dužne sudu predstaviti procesni materijal, odnosno iznijeti činjenično stanje i potkrijepiti ga dokazima. Tako je sud sudio u okvirima onoga što su stranke iznijele. Njegova je zadaća bila utvrditi činjenice i donijeti presudu na temelju činjenica i dokaza, no pritom nije bio obavezan poštivati ikakva pravila o dokazivanju.⁸⁸

Formularni je postupak nastavio slijediti pravilo o slobodnoj ocjeni dokaza. Sudac je sam utvrđivao je li činjenica dokazana, a ograničen je bio jedino formulom koju bi dobio od pretora u

⁸¹ Uzelac, *op. cit.* (bilj. 12), str. 27.

⁸² Jaramaz; Medančić, *op. cit.* (bilj. 50), str. 87.

⁸³ du Plessis, *op. cit.* (bilj. 26), str. 81.

⁸⁴ Šarac; Lučić, *op. cit.* (bilj. 13), str. 90.

⁸⁵ Jaramaz; Medančić, *op. cit.* (bilj. 50), str. 87.

⁸⁶ *Ibid.*

⁸⁷ Horvat, *op. cit.* (bilj. 8), str. 431.

⁸⁸ Šarac; Lučić, *op. cit.* (bilj. 13), str. 83.

kojoj je bilo sadržano ovlaštenje sucu da odluči o određenoj stvari i uputa kako bi trebao presuditi ako bi se utvrdilo određeno činjenično stanje.⁸⁹

Kognicijski je postupak uveo novinu – sustav vezane ocjene dokaza. Tako se odredilo koji će dokaz biti dovoljan za utvrđenje, a koji ne. To neće biti tako od samih začetaka *cognitio extra ordinem*, pa je u početku još uvijek primjenjivan sustav slobodne ocjene dokaza kao i raspravno načelo, no s vremenom se pravilo mijenja.⁹⁰ U doba kognicijskog postupka se razvilo i pravilo *testis unus, testis nullus*, pa su od tada bila potrebna barem dva svjedoka za utvrđenje kakve činjenice.⁹¹ Još jedno pravilo bilo je prednost pisanog pred usmenim dokazom, a ovo se pravilo kasnije dodatno razvilo, pa se svjedoci nisu ni mogli koristiti ako bi postojao neki pisani dokaz. Što se svjedoka tiče, nisu svi bili jednako vrijedni. Iskazi onih koji su pripadali višem sloju imali su veću snagu od onih koji su pripadali nižem.⁹² Potvrdu o tome nalazimo u sljedećem izvoru: „*Jurisiurandi religione testes, priusquam perhibeant testimonium, iam dudum artari praecepimus et ut honestioribus potius fides testibus habeatur, simili more sanximus, et ut unius testimonium nemo iudicum in quacumque causa facile patiaturs admitti, et nunc manifeste sancimus, ut unius omnino testis responsio non audiatur, etiamsi praeclarae curiae honore praeferat.*“⁹³ Dokazni se postupak podijelio u dva dijela, pa je prvo svoje dokaze izlagao tužitelj, a potom tuženik.⁹⁴

⁸⁹ Horvat, *op. cit.* (bilj. 8), str. 441.

⁹⁰ Jaramaz; Medančić, *op. cit.* (bilj. 50), str. 82.

⁹¹ Horvat, *op. cit.* (bilj. 8), str. 444.

⁹² Romac, *op. cit.* (bilj. 4), str. 413.

⁹³ CJ. 4, 20, 9, Imp. Constantinus A. ad Iulianum praesidem (a. 334); Romac, *op. cit.* (bilj. 21), str. 566.-567.: „*Mi smo već odavno naredili da svjedoci, prije nego što počnu davati svoj iskaz, trebaju položiti zakletvu; isto tako i to da se veća vjerodostojnost priznaje svjedocima vižeg društvenog položaja. Također smo propisivali da nitko od sudaca u bilo kojoj stvari ne smije olako dozvoliti da se dopušta kao dokaz saslušanje samo jednog svjedoka. Sada, međutim, određeno propisujemo da se iskaz samo jednog svjedoka ne smije nikako uzeti u obzir, pa makar on bio ukrašen čašću presvijetle kurije.*“

⁹⁴ Uzelac, *op. cit.* (bilj. 12), str. 29.

3. PRAVA VLASNIČKA TUŽBA

3.1. Pojam

Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima vlasničku tužbu definira kao tužbu vlasnika neke stvari kojom od osobe, koja tu stvari drži u posjedu, zahtijeva njen povrat.⁹⁵ Iako je za smetanje posjeda predviđena još jedna druga vrsta zaštite koja je brža od vlasničke tužbe (tužba za smetanje posjeda), posjednik koji tu stvar valjano posjeduje uspio bi u ovakvom sporu. Zato je vlasniku sigurnije podići vlasničku tužbu kako bi stvar dobio natrag. Dakako, posjednik koji valjano posjeduje stvar na temelju kakvog pravnog odnosa (recimo ugovora) mogao bi iskoristiti neku drugu tužbu ovisno o prirodi njihova odnosa za vlastito obeštećenje. Prema svojoj definiciji, vlasnička tužba se poklapa s *rei vindicatio* u rimskom pravu. Zato se ona danas naziva i reivindikacija.

3.2. Aktivna legitimacija

Tužitelj u ovom postupku je vlasnik stvari oko koje se vodi spor. Takav vlasnik nije posjednik jer on njome traži povrat posjeda. Može se raditi o neposjedniku vlasniku, ali i o vlasniku čiji je posjed posredan.⁹⁶ O posrednom posjedu govorimo kada osoba ima faktičnu vlast na nekoj stvari u ulozi plodouživatelja, založnog vjerovnika, čuvara, itd., a ta vlast proizlazi iz njegove obveze ili ovlaštenja koje mu je dala neka druga osoba. Najčešće će se takav odnos temeljiti na nekom pravnom poslu. U toj će situaciji, osoba koja je pojedincu dala ovlaštenje ili prema kojoj pojedinac ima obvezu držati stvar biti posredni posjednik.⁹⁷

Katkad stvar neće biti u isključivom vlasništvu samo jedne osobe, već će više osoba biti u ulozi suvlasnika ili zajedničkih vlasnika. I u tom slučaju oni imaju pravo zaštititi svoje vlasništvo *rei vindicacijom*. Ova tužba se može podići ili protiv neke treće osobe ili prema nekom (ili nekolicini) od ostalih suvlasnika (ili zajedničkih vlasnika). Ovisno o tome koja će se osoba pojaviti u ulozi tuženika, ishod zahtjeva bit će različit. Upućuje li suvlasnik ili zajednički vlasnik ovaj zahtjev prema trećoj osobi, zahtijevat će povrat posjeda svim suvlasnicima odnosno zajedničkim

⁹⁵ Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima (pročišćeni tekst, Narodne novine 91/96, 68/98, 137/99, 22/00, 73/00, 129/00, 114/01, 79/06, 141/06, 146/08, 38/09, 153/09, 143/12, 152/14, 81/15, 94/17), čl. 162. st. 1. (u daljnjem tekstu: ZV)

⁹⁶ Gavella, N., *et al.*, Stvarno pravo – svezak 1., Narodne novine, Zagreb, 2007., str. 593.

⁹⁷ ZV, *op. cit.* (bilj. 95), čl. 10. st. 3.

vlasnicima zajedno. Ako bi zahtjev uputio prema nekom od suvlasnika ili zajedničkih vlasnika, njime bi tražio predaju stvari njemu u suposjed.⁹⁸

Etažno vlasništvo poseban je oblik suvlasništva u kojem je pravo vlasništva pojedinca koncentrirano na jedan dio nekretnine. On tim posebnim dijelom ima pravo upravljati umjesto svih ostalih suvlasnika na način na koji bi upravljao kao da se radi o isključivo njegovom vlasništvu.⁹⁹ U ovoj situaciji imamo dvojaku aktivnu legitimaciju jer ako se radi o tom posebnom dijelu nekretnine, legitimiran je na isti način na koji je i svaki vlasnik neke stvari, no kada bi se radilo o cijeloj nekretnini kojoj taj posebni dio pripada, njegova je legitimacija jednaka kao i kod suvlasnika neke stvari.¹⁰⁰ Postoji i situacija u kojoj više osoba ima vlasništvo zasnovano na posebnom dijelu nekretnine. Takvi vlasnici su također aktivno legitimirani, no u ovoj situaciji solidarno. Zato bi se smatralo da su postupak pokrenuli svi vlasnici, čak i ako bi to zapravo učinio samo jedan od njih. Isto tako, povrat stvari u posjed vršio bi se prema svim suvlasnicima, a ne samo onom koji je tužbu podigao.¹⁰¹

U određenim će situacijama vlasnik nekim pravnim poslom odrediti rok ili uvjet vlasništvu. Njegovo će vlasništvo prestati kada se određeni uvjet ispuni ili rok istekne. Do protoka roka ili ispunjenja uvjeta, aktivno legitimiran bit će prethodni vlasnik, dok će potonji moći biti tužitelj tek po ispunjenju uvjeta ili proteku roka, odnosno, od trenutka u kojem je on postao vlasnik.¹⁰²

Zakon određuje i iznimku prema kojoj osoba koja bi stvar otuđila premda još nije bila vlasnikom, a kasnije je stekla vlasništvo na toj stvari, ne može biti tužitelj u vlasničkoj tužbi. Radi se o vrsti sankcije za osobu koja otuđuje tuđu stvar. Druga se iznimka odnosi na tuženika koji taj posjedovanje stvari, pa ako se dokaže da ju on zaista posjeduje, neovisno o njegovom eventualnom pravu vlasništva on mora, zbog te same činjenice, predati stvar tužitelju u posjed.¹⁰³

3.3. Pasivna legitimacija

Na strani tuženika uvijek govorimo o posjedniku koji nije vlasnik i svojim posjedom ometa nečije pravo vlasništva. Tu će se raditi o posjedniku koji nema nikakav pravni temelj, odnosno

⁹⁸ Gavella, N., *et al.*, *op. cit.* (bilj. 96), str. 593.

⁹⁹ ZV, *op. cit.* (bilj. 95), čl. 66. st. 2.

¹⁰⁰ Gavella, N., *et al.*, *op. cit.* (bilj. 96), str. 594.

¹⁰¹ *Ibid.*

¹⁰² *Ibid.*

¹⁰³ Jug, Jadranko, Tužbe za zaštitu prava vlasništva, Aktualnosti hrvatskog zakonodavstva i pravne prakse, vol. 19, 2012., preuzeto s: https://www.vsrh.hr/custompages/static/HRV/files/JugJ_Tuzbe-za-zastitu-prava-vlasnistva.pdf, str. 7.-8.

ovlaštenje za posjedovanje. U pravilu će to biti osobe koje samostalno posjeduju tuđu stvar, no može se raditi i o onima koji ju posjeduju nesamostalno, pa tako priznaju tuđu višu vlast. Ovdje je bitno napomenuti da oni ne priznaju vlasnikovu višu vlast niti je ta viša vlast izvedena iz vlasnikove, već se radi o nekoj trećoj neovlaštenoj osobi.¹⁰⁴

Kada govorimo o nesamostalnim posjednicima, bitno je napomenuti da oni ne moraju biti u ulozi tuženika ako se posluže institutom imenovanja prethodnika. Na taj način će usmjeriti tužitelja prema osobi čiju višu vlast oni priznaju, odnosno iz koje izvode svoj posjed. Takvo imenovanje može se nastaviti na idućoj razini sve dok se ne imenuje osoba koja je samostalni posjednik. Ipak, samim imenovanjem nisu odmah otklonili tužbu od sebe. Tek ako bi imenovani prethodnik na poziv suda stupio u parnicu, prvotni tuženik bi se obranio. Ako prethodnik ne stupa u parnicu jer je to odbio ili se ne odazove na poziv, postupak se nastavlja protiv tuženika kao da je samostalan posjednik.¹⁰⁵ Ovo uređenje slično je rješenju koje je postojalo u rimskom pravu glede detentora. Čak je i institut imenovanja prethodnika (*nominatio auctoris*) preuzet iz rimske pravne tradicije.

Tuženik koji je tijekom postupka tajio posjedovanje stvari glede koje se vodi spor bez iznimke gubi u tom sporu. Neovisno o tome je li on uistinu bio vlasnik stvari ili ne, dužan je predati tu stvar tužitelju bez daljnje rasprave i dokazivanja.¹⁰⁶ Ako je tuženik u postupku priznao posjedovanje neke stvari koju zapravo ne posjeduje, bio je dužan odgovarati za štetu tužitelju.¹⁰⁷

3.4. Predmet dokazivanja

Kao i u rimskoj *rei vindicatio*, tužitelj će u sporu morati dokazati vlasništvo na stvari, tuženikov posjed i identitet stvari.¹⁰⁸ Identitet stvari dokazuje se opisivanjem stvari na način da ju se razlikuje od drugih istovrsnih. Zato nije moguće potraživati gotov novac i vrijednosne papire na donositelja pomiješane s drugim gotovim novcem i vrijednosnim papirima ukoliko tužitelj ne bi bio u mogućnosti dokazati svoje vlasništvo na tom određenom novcu ili vrijednosnim papirima. To neće biti dovoljno samo po sebi jer postoji i zahtjev da tuženik također mora znati da nema pravo takvu stvar posjedovati.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Gavella, N., *et al.*, *op. cit.* (bilj. 96), str. 595.

¹⁰⁵ *Ibid.*, str. 596.

¹⁰⁶ Jug, Jadranko, *op. cit.* (bilj. 103), str. 11.

¹⁰⁷ ZV, *op. cit.* (bilj. 95), čl. 163. st. 3.

¹⁰⁸ *Ibid.*, čl. 162. st. 1. i st. 2.

¹⁰⁹ *Ibid.*, čl. 162. st. 2.

Vlasništvo tužitelj može dokazati na više načina ovisno o načinu njegova stjecanja. Kada govorimo o originarnom stjecanju, vlasnik će morati dokazati ispunjenje pretpostavki za takvo stjecanje.¹¹⁰ Ako u tome uspije, uspio je i u sporu. Kod stjecanja vlasništva derivativnim putem, vlasnik će, kao i u rimskom postupku, morati dokazati i vlasništvo prednika jer ako ono nije postojalo, onda nije moglo biti preneseno ni na njega. Takvo će se dokazivanje moći protezati kroz sve prethodnike do prvog koji je vlasništvo stekao originarnim putem.¹¹¹

U praksi dokazivanje vlasništva nije toliko teško. Ako se postupak vodi oko nekretnine, zbog postojanja zemljišnih knjiga, dokazivanje vlasništva je uvelike olakšano. Svako pravo vlasništva upisano u zemljišne knjige oslobađa tužitelja ikakvog daljnjeg dokazivanja zbog povjerenja u javne knjige. Slična je situacija i s brodovima i zrakoplovima za koje se također vode javni upisnici. Kada se radi o stvari koja je stečena originarnim putem, na tužitelja ne pada teret dokazivanja cijelog niza prijašnjih vlasnika, već samo pretpostavki koje je morao ispuniti. U ostalim će se situacijama možda ispuniti pretpostavke po kojima je tužitelj stvar stekao dosjelošću ili će biti primjenjiva pravila o stjecanju vlasništva od nevlasnika.¹¹²

Postojanje ovakvih pravila i javnih upisnika znatno je olakšalo dokazivanje tužitelju i vođenje parnice u odnosu na vlasnike i tužitelje u Rimskoj državi, no sasvim je razumljivo da će suvremeno pravo poučeno tisućljetnim iskustvom prijašnjih uređenja razviti praktičnija i naprednija rješenja.

Posljednje što je tužitelj dužan dokazati je posjed tuženika. To je iznimno važno jer samo osoba koja stvar posjeduje može biti pasivno legitimirana. Kao što je već ranije spomenuto, tuženikovo neistinito iskazivanje vezano uz posjed ima određene posljedice. Tako tužitelj koji taj posjed mora odmah stvar predati tužitelju bez mogućnosti izjašnjavanja o svom eventualnom pravu vlasništva zbog kojeg bi on automatski prestao biti pasivno legitimiran. Suprotno tome, tužitelj koji priznaje posjedovanje stvari iako ju zapravo ne posjeduje, mora tužitelju naknaditi štetu. Radi se o dva rješenja kojima se sankcionira neiskreni tuženik.

Osim navedenog, postoje još i sporedni zahtjevi koji obuhvaćaju: plodove, štetu nastalu pogoršanjem ili propašću stvari¹¹³ i troškove koje je posjednik imao¹¹⁴. Različito se tretiraju poštene i nepoštene posjednik, pa je u ovim slučajevima potrebno dokazati o kakvom se posjedniku

¹¹⁰ Gavella, N., *et al.*, *op. cit.* (bilj. 96), str. 594.

¹¹¹ *Ibid.*

¹¹² *Ibid.*, str. 594.-595.

¹¹³ *Ibid.*, str. 602.

¹¹⁴ *Ibid.*, str. 605.

radi. Osim toga, dokazuje se o kakvim i kojim se troškovima radi, o kakvim je plodovima riječ te o kakvoj i kolikoj se šteti radi.

3.5. Teret dokazivanja

Građansko parnično pravo predviđa prava i terete stranaka u postupku. Izostanak pojma dužnosti i uporaba pojma tereta upućuje na nepostojanje dužnosti stranaka u postupku za ikakvo činjenje, no u njihovom je interesu aktivno sudjelovanje jer na taj način mogu osigurati povoljniji ishod za sebe. Ipak, Zakon o parničnom postupku nameće obvezu strankama da iznesu činjenice na kojima svoje zahtjeve temelje kao i da predlože dokaze kojima te činjenice potkrepljuju.¹¹⁵ Naš postupak je određen raspravnim načelom koje inicijativu za iznošenje činjenica i predlaganje dokaza stavlja na stranke.¹¹⁶ Ovaj sustav je u skladu s pravilom koje potječe još od rimskih autora, a prema kojemu onaj koji nešto tvrdi to mora i dokazati. Zato teret dokazivanja premda nužno pada na tužitelja jer on svojom tužbom iznosi određenu tvrdnju, pada i na tuženika u slučaju da on iznese neku tvrdnju kojom osporava navode tužitelja.¹¹⁷ Ako sud ne može utvrditi neku činjenicu unatoč dokazima koji su izvedeni, morat će o njenom postojanju zaključiti na temelju pravila o teretu dokazivanja. U tom slučaju će sve one činjenice čije istinitosti stranka koja se na njih poziva ne uspije dokazati, sud uzeti kao neistinite odnosno neutvrđene.¹¹⁸

Budući da obje stranke u postupku moraju potkrijepiti dokazima svoje navode, staro pravilo *probatio incubit actori* nije primjenjivo. Preciznije pravilo *probatio incubit ei qui affirmat none i qui negat* bolje opisuje suvremeno uređenje postupka. U skladu s ovim pravilom, teret će se prebacivati s jedne stranke na drugu ako bi one tvrdile postojanje neke činjenice. Međutim, neće stranke uvijek isticati samo postojanje činjenica. Ponekad će tvrditi da ta činjenica ne postoji. U tom će slučaju stranka katkad morati dokazati nepostojanje te činjenice. Zato je u konačnici prihvaćen stav da će svaka stranka morati dokazati istinitost vlastite tvrdnje o postojanju činjenice ako bi ona za nju bila povoljna. Iznimka postoji u slučaju da je zakonom nešto drugačije određeno.¹¹⁹

¹¹⁵ Zakon o parničnom postupku (pročišćeni tekst, Narodne novine SL SFRJ 4/77, 36/77, 6/80, 36/80, 43/82, 69/82, 58/84, 74/87, 57/89, 20/90, 27/90, 35/91, i NN 53/91, 91/92, 58/93, 112/99, 88/01), čl. 7. st. 1. (u daljnjem tekstu: ZPP)

¹¹⁶ Triva, Siniša; Dika, Mihajlo: Građansko parnično procesno pravo, Narodne novine, Zagreb, 2004., str. 498.

¹¹⁷ *Ibid.*

¹¹⁸ *Ibid.*, str. 499.

¹¹⁹ Triva, Dika, op. cit. (bilj. 116), str. 499.-500.

Posebna vrsta činjenica su zakonske presumpcije. Radi se o činjenicama koje nije potrebno dokazivati jer se dokazivanjem presumptivne baze uzima da je utvrđena i presumirana činjenica. U tom slučaju teret dokazivanja baze pada na stranku koja se na takvu činjenicu poziva. Ako ona dokaže bazu, presumirana činjenica se smatra utvrđenom.¹²⁰ Presumpcije možemo podijeliti u dvije kategorije: oborive i neoborive. Kod prvih će dokazivanjem baze biti utvrđena i presumirana činjenica, ali čak i ako bi se utvrdila istinitost presumirane baze i dalje je moguće oboriti presumiranu činjenicu dokazom o protivnom. U tom slučaju protivna strana može ili pobijati presumptivnu bazu protudokazom ili, ako to ne može, pobijati presumiranu činjenicu dokazom o protivnom. U svakom će slučaju na njoj biti teret dokazati neistinitost činjenice koju ističe stranka koja se na nju poziva. S druge strane, neoborive su presumpcije one kod kojih se dokazivanjem baze bez iznimke utvrđuje i postojanje presumirane činjenice te ovdje izostaje mogućnost njenog pobijanja dokazom o protivnom. U tom je slučaju protivnoj stranci na raspolaganju samo eventualno pobijanje presumptivne baze protudokazom. I ovdje teret dokazivanja prvotno leži na stranci koja činjenicu ističe, pa će ona morati dokazati presumptivnu bazu, a ako se s njom ne slaže, daljnji teret će pasti na protivnu stranku koja smatra i ističe da je činjenica koju prva stranka ističe neistinita.¹²¹

3.6. Dokazi

Za razliku od rimskog uređenja, pozitivno hrvatsko pravo priznaje samo racionalna dokazna sredstva. Njihova upotreba je slobodna i ostavljena na izbor strankama. Naš pravni sustav poznaje pet dokaznih sredstava: isprave, predmeti uviđaja, vještaci, svjedoci i stranke. Stranke su načelno slobodne izabrati koje će dokazno sredstvo upotrijebiti u parnici, no zbog prirode činjenica koje dokazuju, neke će koristiti češće, a neke rjeđe. Prije svega, bitno je razlučiti radi li se o nekretnini ili pokretnini kao objektu spora. Nekretnine i njihovi vlasnici se upisuju u zemljišne knjige, pa će se i pravo vlasništva na njima dokazivati ispravama, odnosno izvacima iz zemljišnih knjiga. Zbog povjerenja u zemljišne knjige i snage javne isprave, uzima se da je vlasnik nekretnine zaista i osoba koja je ondje upisana. Slična je logika i s brodovima i zrakoplovima: oni se upisuju u javne upisnike zajedno sa svojim vlasnicima, pa su i ovdje isprave najlogičniji izbor kao dokazno sredstvo. U ostalim situacijama koje se tiču pretežno pokretnina (jer se o njima u pravilu ne vode

¹²⁰ *Ibid.*, str. 500.

¹²¹ *Ibid.*

javni upisnici uz ranije spomenuti izuzetak), stranke će posegnuti za nekim drugim dokazima. Ako stranka stvar stječe na temelju ugovora koji je sklopljen u pisanom obliku, ponovno će priložiti ispravu (ugovor) kao dokaz. Ako je stvar stekla temeljem ugovora koji nije sastavljen u pisanom obliku, ili na neki drugi neformalan način, mogla bi u svoju korist pozvati svjedoke ili samostalno dati iskaz. Ako bi se radilo o predmetu za koji tvrdi da je stekla nasljeđivanjem od, recimo roditelja, i da se ona nalazi u vlasništvu obitelji već dugi niz godina, mogla bi priložiti fotografije iz djetinjstva na kojima je ta stvar vidljiva, kako bi potkrijepila svoju izjavu. Slična je situacija i s dokazivanjem prednikovog vlasništva. Vještaci će se koristiti ako je potrebno utvrditi štetu nastalu pogoršanjem ili propašću stvari te nužne, korisne ili luksuzne troškove.

3.7. Ocjena dokaza

Dva osnovna sustava ocjene dokaza: sustav vezane ocjene dokaza i sustav slobodne ocjene dokaza već su ranije spomenuta. Oba su sustava bila prisutna u rimskom građanskom postupku u određenim njegovim stadijima razvoja. Današnje pravno uređenje Republike Hrvatske priklanja se sustavu slobodne ocjene dokaza. Takvo uređenje je određeno i u Zakonu o parničnom postupku, pa je propisano da sud sam, prema vlastitom uvjerenju određuje koje činjenice će smatrati dokazanim uz dva ograničenja: savjesna i brižljiva ocjena svakog dokaza kao i svih njih zajedno i uzimanje u obzir rezultata cijelog postupka.¹²² Slobodna ocjena dokaza podrazumijeva nepostojanje zakonom propisanih pravila kojima je sud dužan voditi se kako bi utvrdio istinitost ili neistinitost neke tvrdnje.¹²³ To ne znači postojanje apsolutne slobode suda prilikom vrednovanja određenih dokaza i činjenica. Zakon ga obvezuje na korištenje određenih sredstava za dokazivanje određenih činjenica (npr. punomoć je moguće dokazati jedino ispravom¹²⁴). Osim toga, prethodno rješenje nekog prethodnog pitanja ili osuđujuća presuda također vežu sud prilikom donošenja odluke.¹²⁵ Određene činjenice nije potrebno ni dokazivati (notorne činjenice¹²⁶, u pravilu priznanje stranke¹²⁷ i zakonske presumpcije¹²⁸). Unatoč svim tim pravilima, u hrvatskom pravnom sustavu ipak prevladava načelo slobodne ocjene dokaza. Pravila kojima se nameće korištenje određenog

¹²² ZPP, *op. cit.* (bilj. 115), čl. 8.

¹²³ Triva, Dika, *op. cit.* (bilj. 116), str. 505.

¹²⁴ ZPP, *op. cit.* (bilj. 115), čl. 98.

¹²⁵ *Ibid.*, čl. 12. st. 1. i st. 3.

¹²⁶ *Ibid.*, čl. 221. st. 4.

¹²⁷ *Ibid.*, čl. 221. st. 1.

¹²⁸ *Ibid.*, čl. 221. st. 3.

dokaza za dokazivanje određene činjenice su rijetka, pa je sudu ostavljeno dovoljno široko diskrecijsko pravo prilikom utvrđivanja postojanja odnosno nepostojanja neke činjenice.

4. ZAKLJUČAK

Reivindikacija je institut koji povezuje materijalno i procesno pravo. Oni u rimskom pravnom uređenju nisu bili toliko snažno odvojeni, ali u modernom pravnom sustavu pripadaju potpuno različitim pravnim granama. Ona je snažno sredstvo koje je bilo potrebno razviti iako se u praksi korištenje posjedovne zaštite pokazalo kao brža i praktičnija opcija. Ona je odraz jačine vlasništva u odnosu na posjed. Bilo je to efikasno sredstvo za pribavljanje vlastite stvari od osobe koja je prema ostalima kao posjednik bila zaštićena te se u njoj isprepliću pojam vlasništva i posjeda u određenju aktivno i pasivno legitimiranih osoba. Ipak, tužba je bila rezervirana samo za rimske građane jer su oni jedini izvorno mogli biti vlasnicima u najklasičnijem smislu. Kviritsko je vlasništvo bilo prvo i najstarije, a svi ostali oblici razvijali su se kasnije iz potrebe olakšavanja trgovine zbog sve većeg priljeva stranog stanovništva. Podjela vlasništva nije se održala do kraja postojanja rimske države, pa je *rei vindicatio* opstala kao jedino sredstvo zaštite.

Rimski je građanski postupak prolazio dug put u kojem se razvijao od najjednostavnijih, ali vrlo krutih načina rješavanja sporova, pa sve do liberalizacije same forme postupka u svojoj posljednjoj fazi razvoja s kognicijskim postupkom. Dok je prvi oblik – *legis actio* od stranaka zahtijevao postupanje u skladu s vrlo strogim pravilima, a uz to i omogućavao vođenje postupka samo građanima Rima, njegov je nasljednik – formularni postupak već bitno ubrzao i olakšao rješavanje nesuglasica. Tako pojedinci nisu morali pamtit i izgovarati strogo određene riječi pod prijetnjom gubitka spora neovisno o pravom činjeničnom stanju i eventualnim dostupnim dokazima, već je svaki spor bio ukalupljen u odgovarajuću formulu. Oba ova postupka su svoju krutu formu ublažila vrlo slobodnim sustavom ocjene dokaza, pa su stranke bile slobodne izlagati svoje činjenično stanje i potkrepljivati ga bilo kojim dostupnim dokazom. Zato je posljednji oblik – kognicijski postupak uveo oslobođenje od okova forme, ali i ograničenje u dokaznom postupku i ocjeni dokaza, ponovno uspostavljajući nekakav balans između ova dva aspekta sudovanja. Prvotno se postupak odvijao u dvije faze koje su se dijelile na onu pred pravosudnim organom i onu pred izabranim sućem, no kognicijski je kao novinu uveo i objedinjavanje ova dva stadija i vođenje postupka pred jednom osobom koja je poznavala pravo. Niti jedan oblik nije bio savršen, no rimski su se pravници i državnici nastojali prilagoditi uvjetima u kojima je društvo živjelo i funkcioniralo i pokušavali modernizirati građanski postupak onda kada bi dotadašnji model zastario i postao nedostatan, čak i ograničavajuć.

Rei vindicatio je bila tužba u kojoj su uloge tužitelja i tuženika bile točno određene, pa je tako tužbu mogao podići samo onaj koji je bio vlasnik stvari i tražio suca da mu dosudi povrat posjeda nad njom, a tuženik je mogao biti samo onaj koji imao stvar u svom posjedu, no nije joj bio vlasnik. S vremenom se krug pasivno legitimiranih osoba proširio i na određene maliciozne posjednike koji bi stvar otuđili radi izbjegavanja parnice ili se pretvarali da su posjednici i dopustili vođenje parnice protiv sebe da bi nekom trećem pomogli pri stjecanju stvari dosjelošću. Ni detentori koji su imali *corpus* koji je činio posjed, no ne i *animus*, odnosno stvar su držali, no nisu imali volju držati je, nisu bili pošteđeni. Tužitelj je mogao tužbu usmjeriti i protiv njih, ali su oni tu tužbu mogli otkloniti od sebe i imenovati osobu za koju stvar drže kako bi se postupak vodio protiv osobe koja ima *animus*. Ipak, ulozi tuženika nisu mogli pobjeći ako imenovana osoba ne bi htjela stupiti u parnicu.

Tužitelj je tužbom zahtijevao povrat stvari, a nekad se dosuđivao i iznos u vrijednosti te stvari kao oblik obeštećenja. Predmet dokazivanja vezao se uz aktivnu i pasivnu legitimaciju, pa je tužitelj morao dokazati svoje pravo vlasništva, posjed tuženika i naposljetku identitet stvari oko koje se spore. U suprotnom se postupak ionako nije mogao voditi jer bi izostali uvjeti određeni legitimacijom stranaka. Taj zadatak nije bio uvijek lak jer je tužitelj katkad svoje vlasništvo izvodio iz niza prednika, a u tom slučaju je morao dokazivati vlasništvo svakog prednika sve do prvog vlasnika koji to pravo nije crpio iz neke druge osobe. To je bio veliki nedostatak koji je često ovu tužbu činio izrazito nepovoljnom, pa će se kasnije razviti još jedan oblik zaštite vlasništva – *actio Publiciana*. Ako bi koja od stranaka isticala i neke sporedne zahtjeve, morala je dokazivati i štetu, izdatke ili trenutak u kojem je posjednik stekao plodove. Osim toga, različito tretiranje poštenog i nepoštenog posjednika glede tih sporednih zahtjeva, na stranke je bacao teret dokazivanja o kakvom se posjedniku radilo.

Sam teret dokazivanja oslanjao se na vrlo jednostavno pravilo: ako nešto tvrdiš, moraš to i dokazati, a to se vezalo uz jedno slično pravilo: na tužitelju je teret dokazivanja. Jasno je da je tužitelj onaj koji od početka nešto i tvrdi – da mu je pravo povrijeđeno i zaslužuje zaštitu, pa ovo pravilo nije u suprotnosti s ranije navedenim. U tom je slučaju tuženik svakako bio u povoljnijem položaju jer nemogućnost dokazivanja tužiteljeve tvrdnje osiguravala mu je uspjeh u parnici, pa i zadržavanje stvari oko koje su se sporili. Čak ako tužitelj ne bi ponudio jaču osnovu na kojoj temelji svoje pravo već su se prava obojice temeljila na istoj osnovi, posjednik je imao prednost pred tužiteljem, pa je na tužitelju bio bitno teži zadatak prilikom vođenja ove parnice.

Dva su se pravila o ocjeni dokaza protezala u razvoju rimskog građanskog postupka: načelo slobodne i načelo vezane ocjene dokaza. Dok je prvo bilo zastupljeno u legisakcijskom i formularnom postupku, drugo se primjenjivalo u kognicijskom. Tako su suci u početku mogli vrlo slobodno vagati dokaze i utvrđivati činjenično stanje oviseći samo o vlastitom stavu i viđenju situacije, a u *cognitio extra ordinem* su morali poštivati niz pravila o primatu pojedinih dokaza. Uz to se i mijenjao i spektar dokaza upotrebljivih u postupku. U početku su uglavnom bili dopušteni svi dokazi, no kasnije se zahtijevalo korištenje određenih dokaza (primjerice obveza korištenja pisanih dokaza, ako su postojali, uz nemogućnost korištenja svjedoka umjesto njih). Suci su preuzeli aktivniju ulogu u dokaznom postupku, pa su mogli i samostalno određivati koji će se dokazi izvoditi, dok su u ranijim oblicima postupka stranke bile te koje su prikupljale dokazni materijal. Ovakve izmjene u postupku su bile i logične jer je *cognitio extra ordinem* zamijenio dotadašnje suce-laike profesionalnim sucima koji su bili državni činovnici. Dotadašnji suci nisu morali imati nikakvo obrazovanje, a još manje pravno, pa su i postupak vodili na slobodniji i nestručniji način. Budući da su oni u postupku sudjelovali samo u njegovom drugom dijelu, ranije spomenuti elementi stroge forme i krutosti ispunjavali su se u dijelu postupka koji se vodio pred magistratom. Tek uvođenjem pravno obrazovanih osoba u uloge sudaca otvorila se mogućnost njihove aktivne uloge, ali i poštivanja strožih pravila o dokazivanju.

Pravno uređenje vlasničke tužbe u Republici Hrvatskoj u mnogočemu se poklapa s onim u rimskom pravu. Krug aktivno legitimiranih je nešto širi zbog postojanja npr. etažnog vlasništva, no u suštini se i dalje svodi na istu ideju. Pasivno legitimirani su, kao i u rimskom pravu, posjednik koji nije vlasnik ili nesamostalni posjednik (koji odgovara rimskom detentoru). Predmet dokazivanja je jednak kao što je to u *rei vindicatio*, ali dokazi su nešto drugačiji jer su izostali iracionalni dokazi, a puno je raširenija upotreba isprava zbog postojanja javnih knjiga. Naše pravo priklanja se sustavu slobodne ocjene dokaza dok je krajem razvoja rimskog postupka bio zastupljen sustav vezane ocjene dokaza. Unatoč prevladavanju ovog sustava, on je i dalje ograničen pojedinim pravilima koja se odnose na dokazivanje određenih činjenica ili povjerenje u javne isprave.

Tako su se stoljećima razvijali oblici postupka, dokazna pravila, uloge sudaca i presude, no ono što je ostalo konstantno bile su uloge i osobe tužitelja i tuženika. U konačnici je i danas situacija u bitnom ista: reivindikacija koja je utkana i u suvremeno hrvatsko pravno uređenje, tužba je kojom se nastoji zaštititi vlasnik čija je stvar otuđena protivno njegovoj volji, a tužba se upravlja

protiv osobe koja tu stvar bespravno drži i time onemogućava vlasniku uživanje njegovih prava obuhvaćenih jedinstvenim pojmom – vlasništvo.

LITERATURA

1. Baldus, Christian, *Possession in Roman Law*, u: du Plessis, P.;, Ando, C. (ur.), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford University Press, Oxford, 2016., str. 537. – 552.;
2. Gaj, *Institucije*, Beograd, Nolit, 1982, prijevod i predgovor Obrad Stanojević.;
3. Gavella, Nikola; Josipović, Tatjana; Gliha, Igor; Belaj, Vlado; Stipković, Zlatan; Stvarno pravo – svezak 1., Narodne Novine, Zagreb, 2007.
4. Horvat, Marijan, *Rimsko pravo*, Zagreb, 2008.;
5. Jaramaz Reskušić, Ivana; Medančić, Tomislav, *Cognitio extra ordinem* u rimskom pravu, *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, Vol. 40, br. 82, 2006., str. 71.-109.;
6. Jug, Jadranko, Tužbe za zaštitu prava vlasništva, *Aktualnosti hrvatskog zakonodavstva i pravne prakse*, vol. 19, 2012., preuzeto s:
https://www.vsrh.hr/custompages/static/HRV/files/JugJ_Tuzbe-za-zastitu-prava-vlasnistva.pdf;
7. Meyer, Elizabeth A., *Evidence and argument: The Truth of Prestige and its Performance* u: du Plessis, P.;, Ando, C. (ur.), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford University Press, Oxford, 2016., str. 270.-282.;
8. du Plessis, P., *Borkowski's Textbook on Roman Law*, Fourth Edition, Oxford University Press, Oxford, 2010.;
9. Romac, Ante, *Dicta et regulae iuris*, Savremena administracija, Beograd, 1984.;
10. Romac, Ante, *Izvori rimskog prava*, Informator, Zagreb, 1973.;
11. Romac, Ante, *Rimsko pravo*, Narodne novine, Zagreb, 1987.;
12. Romac, Ante, *Rječnik rimskog prava*, Informator, Zagreb, 1983.;
13. Šarac, Mirela; Lučić, Zdravko, *Rimsko privatno pravo*, Split, 2011.;
14. Triva, Siniša; Dika, Mihajlo: *Građansko parnično procesno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2004.;
15. Uzelac, Alan, *Teret dokazivanja*, Zagreb, 2003.

IZVORI

1. Corpus iuris civilis <http://www.thelatinlibrary.com/>;
2. Zakon o parničnom postupku (pročišćeni tekst, Narodne novine SL SFRJ 4/77, 36/77, 6/80, 36/80, 43/82, 69/82, 58/84, 74/87, 57/89, 20/90, 27/90, 35/91, i NN 53/91, 91/92, 58/93, 112/99, 88/01);
3. Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima (pročišćeni tekst, Narodne novine 91/96, 68/98, 137/99, 22/00, 73/00, 129/00, 114/01, 79/06, 141/06, 146/08, 38/09, 153/09, 143/12, 152/14, 81/15, 94/17)